

УДК 355.48(100)“1914/1918”:725.94(438)
DOI: 10.30970/sls.2021.70.3735

ПАМ'ЯТЬ ПРО ПЕРШУ СВІТОВУ ВІЙНУ У МОНУМЕНТАЛЬНОМУ МИСТЕЦТВІ ПОЛЬЩІ

Тетяна КОВАЛЕНКО

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
майдан Свободи, 4, Харків, 61022
Кафедра соціально-економічних дисциплін й нової та новітньої історії
e-mail: teti.kovalenko@gmail.com*

У статті досліджується відображення Першої світової війни 1914–1918 рр. у монументальному мистецтві Польщі на прикладі типових для країни меморіалів і пам'ятників, розташованих у різних її куточках. Аналіз споруд дав підстави для висновку, що у Польщі шанують героїв та пам'ять жертв “Великої війни”. Водночас цей глобальний воєнний конфлікт ототожнюється насамперед з народженням Другої Речі Посполитої 1918–1939 рр., а його герої трактуються як борці за незалежність держави. Разом з тим, у монументальних спорудах відображений непростий шлях Польщі до незалежності – поділ польських земель напередодні Першої світової війни та складнощі зі встановленням кордонів після її закінчення.

Ключові слова: Перша світова війна, монументальне мистецтво, Польща, пам'ять, місця пам'яті, комеморація.

Дослідники безспідставно вважають Першу світову війну відправною точкою ХХ ст. Її глобальний характер призвів до змін не тільки у зовнішній та внутрішній політиці держав, засобах ведення бойових дій, плануванні операцій, а й у житті пересічних громадян. Ставши справжньою катастрофою для багатьох народів, воєнний конфлікт 1914–1918 рр. зруйнував чимало звичних канонів, виявив вразливість європейської цивілізації й культури, вплинув на колективну й індивідуальну свідомість та залишив глибокий слід у пам'яті народів, котрі брали в ній участь. І поляки не є в цьому винятком.

Мета статті – вивчити, як події Першої світової війни відображені у монументальному мистецтві Польщі, та основі цього розглянути формування історичної пам'яті, минулі й сучасні комеморативні практики щодо трагічних подій 1914–1918 рр. Адже меморіальні споруди й монументи є не тільки реалізацією творчого задуму митців – їхніх авторів, а й віддзеркаленням політичного курсу держави, набутого досвіду, надій, сподівань, втрат народів.

Незважаючи на широке коло питань, які розглядаються у контексті дослідження Першої світової війни, вивченню цих подій у запропонованій площині приділено недостатньо уваги. Зокрема, сучасні польські історики присвячують свої наукові розвідки воєнно-політичним, культурно-психологічним, гуманітарним аспектам “Великої війни” (Baczkowski, M. i Ruszała, K., red., 2016; Jamrozek-Sowa, A., Ozóg, Z. i Wal, A., red., 2016).

Окрему групу становлять розвідки про діяльність Польських легіонів – добровольчих військових формувань у складі австро-угорської армії, котрі трактуються як герої боротьби за польську незалежність (Seniów, 2004; Snopko, 2008; Girzyński, Z. i Kłaczko, J., red., 2018). Активну участь у вивченні Першої світової війни беруть українські науковці. Свідченням цього є численні статті й монографії, а також наукові конференції, симпозіуми й круглі столи, в яких польська проблематика посідає гідне місце (“1915 рік: війна, провінція, людина”; “Народи світу і Велика війна”; “Перша світова війна та проблеми державотворення”).

Методологічні основи студій пам'яті напрацьовувалися багатьма зарубіжними дослідниками практично впродовж цілого ХХ ст. У цьому контексті варто згадати британського історика і філософа Робіна Джорджа Коллінгвуда (1889–1943 рр.), який у своїх лекціях ще у другій половині 1920-х років наголошував: “Необхідно дуже чітко розрізнити колишню подію, яку ми пам'ятаємо, і теперішній залишок тієї події в нашому організмі. Необхідно також (аби застерегтися від іще якоїсь фальшивої теорії пам'яті) розрізнити подію, яку ми пам'ятаємо, та інші події, що можуть супроводжувати наш спогад” (Коллінгвуд, 1996, с.458).

Дослідження з проблем історичної пам'яті активізувалися у середині 1970-х років спочатку у Франції, а згодом і в інших країнах. Важливу роль у цьому відіграв французький історик П'єр Нора, який зазначав, що у зміні підходів до вивчення історії, ставлення до минулого та настанні “епохи всесвітнього торжества пам'яті” у Франції “найважливішою віхою був 1975 р., коли особливо явно співпали результати економічної кризи, наслідки постголлізму і вичерпаність революційної ідеї” (Нора, 2005). Історик пояснював: “Форми цих змін різноманітні: критика офіційних версій історії й повернення на поверхню витіснених складових історичного процесу; відновлення залишків знищеного або забраного минулого, культ коріння (roots) і розвиток генеалогічних розвідок; бурхливий розвиток усіляких меморіальних заходів; юридичне зведення рахунків з минулим; зростання кількості усіляких музеїв; підвищена чутливість до збирання архівів і відкриття доступу до них; відновлений потяг до «спадщини»...” (Нора, 2005).

Не залишаються осторонь розробки теоретичних основ студій пам'яті й вітчизняні науковці. Український дослідник Ярослав Грицак з цього приводу зазначив: “Коли на Заході те, що називається «memory industry», в історіографії переживає занепад, й історики обговорюють, яким буде її кінець: катастрофою чи «м'якою посадкою» – в Україні такі дослідження лише входять у моду” (2011, с.261). Серед останніх, зокрема, привертають увагу праці А. Киридон (2011), В. Піскун (2011), Л. Нагорної (2012), Ю. Половинчак (2018).

З точки зору нашої статті важливого значення набуває визначення “місць пам'яті” (“lieux de memoire”), котрі, на думку автора цієї концепції П'єра Нора, є конкретними та абстрактними, природними та штучними локаціями, об'єктами, предметами, розповідями, з якими певна група людей пов'язує свої спогади (“своє бажання пам'ятати”), де “пам'ять кристалізується і зберігає певний історичний момент” (Nora, 1989, s.7, 18–19). Саме вони становлять важливий об'єкт комеморації – створення спільних спогадів через вироблення ритуалів увічнення (вшанування, святкування тощо) певних осіб і подій (Половинчак, 2018, с.95).

Водночас у площині обраної проблематики постає питання про масштаби участі поляків у “Великій війні” 1914–1918 рр. Спираючись на матеріали спеціальної комісії, створеної в 1932 р. для оцінки воєнних втрат Польщі, польський історик Пйотр Шлянта

встановив, що за час конфлікту до німецької армії було мобілізовано майже 800 тис. поляків, до австро-угорської – 1,4 млн., до російської – майже 2 млн. Кількість загиблих становила відповідно 108 тис., 220 тис. і 54 тис. осіб (останню цифру автор вважає заниженою). Відсоток жертв серед поляків визначається пропорційним їх представництву серед народів держав, що свого часу розділили Річ Посполиту (Szlanta, P., 2016, s.53). Додає трагізму той факт, що польські солдати воювали в арміях супротивників – Центральних держав та Антанті. Своєю чергою, свідчення сучасників війни про те, що не існує такої родини, члени якої не перебували по різні боки окопів, дають Пйотру Шлянті підстави називати Першу світову “Великою польсько-польською війною” (Szlanta, P., 2016, s.51–52).

У Польщі створено чимало місць пам'яті – типових об'єктів монументального мистецтва, в яких зафіксована пам'ять про Першу світову війну 1914–1918 рр. Це насамперед Могила невідомого солдата у Варшаві, створена у 1921–1925 рр. Загалом ідея вшанування загиблих, останки яких не знайдені або не ідентифіковані, належить французу Фредеріку Сімону. Він втратив на війні трьох синів і жодного з них так і не зміг відшукати. Особиста трагедія спонукала його до дій, наслідком яких 11 листопада 1920 р., до другої річниці закінчення війни, у Парижі під Тріумфальною аркою було відкрито Могилу невідомого солдата. У ній покоїться прах невідомого французького військового, котрий загинув 1916 р. у битві під Верденом (Kamionowska, J., 2019). Меморіал уособлює пам'ять про всіх французьких солдат, загиблих у 1914–1918 рр. Окрім Франції, створенням таких місць вшанувала полеглих і Велика Британія.

У Варшаві на меморіальному комплексі горить вічний вогонь, і цілодобову службу несе почесний караул польських збройних сил. У дні державних свят тут проходять урочистості за участю вищих керівників держави (йдеться насамперед про 3 травня – День першої польської конституції 1791 р., 15 серпня – День польського війська (на честь перемоги над більшовиками у Варшавській битві в 1920 р., а також Успіння Пресвятої Діви Марії) та 11 листопада – День Незалежності і водночас день завершення Першої світової війни).

Проектом спорудження керував Організаційний комітет будівництва пам'ятника невідомому солдату, створений з ініціативи тодішнього президента Другої Речі Посполитої Станіслава Войцеховського (90 lat temu, 2016). До його складу у 1923–1925 рр. входили не тільки представники мистецької спільноти (ректор Краківської академії образотворчих мистецтв, архітектор і реставратор Адольф Шишко-Богуш, скульптор Едвард Віттіг, архітектор Стефан Шиллер), а й військові, зокрема бойові генерали Тадеуш Розвадовський, Люціан Желіговський, Францішек Латінік та ін., Юзеф Халлер – голова “блакитної армії”, герой Варшавської битви 1920 р., Владислав Сікорський – польський воєначальник, генерал, прем'єр-міністр Польського уряду у вигнанні в 1939–1943 рр.

Спорудження Могили невідомого солдата у Варшаві свідчить про намір Польської держави і громадян скласти шану всім, хто віддав своє життя за Батьківщину, а саме за відроджену і незалежну Польщу, про що свідчить відповідний напис на надгробній плиті – “Тут лежить польський солдат, що поліг за Вітчизну”. За свідченням Історичного бюро Міністерства військових справ, вибір місця битви, з якого буде проведена ексгумація решток безіменного солдата та урочисте перепоховання їх у Варшаві, мав відповідати наступним умовам: проходження оборонного бою на території тодішньої Другої Речі Посполитої, наслідком якого була велика кількість загиблих. Розглядалося 15 битв. Обрано було Львів, що і зазначено на труні відповідним

написом: “Ця труна містить останки невідомого польського солдата, взяті з львівської могили 29.X.1925 року”. (90 lat temu, 2016; Kowalski, 2016; Kamionowska, 2019). Перевезення останків до Варшави і перепоховання було проведено в надзвичайно урочистій обстановці.

Створення пам'ятника було доручено польському скульптору Станіславу Островському. За його проєктом, основою Могили невідомого солдата стали три середні аркади колонади Саксонського палацу, який німці підірвали у 1944 р. Частково постраждала і Могила невідомого солдата.

Фото:

https://pl.wikipedia.org/wiki/Gr%C3%B3b_Nieznanego_%C5%BB%C5%82nierza_w_Warszawie#/media/Plik:The_Saxon_Palace,_Warsaw_1.jpg

В короткий термін меморіальний комплекс був відновлений, його основою стали збережені аркади колонади палацу.

Фото:

https://warszawa.fandom.com/wiki/Gr%C3%B3b_Nieznanego_%C5%BB%C5%82nierza?file=Grob_Nieznanego_Zolnierza01.JPG

Реставраційні роботи продовжили в 1989 р. – після краху комуністичного режиму в Польщі. Того ж року до Могили невідомого солдата була закладена земля з “латинських” могил, що стало переконливим свідченням зміни політичного курсу, а водночас і політики пам’яті через вшанування жертв Катинської трагедії 1940 р. – розстрілу більше 20 тис. польських військовополонених органами радянського НКВС. Сьогодні на стовпах аркад Могили невідомого солдата у Варшаві розміщено 18 щитів, на яких зазначені місця битв за 972–1683, 1768–1863, 1914–1918, 1918–1920 і 1939–1945 рр. (90 lat temu, 2016).

У 1930 р. у місті Радом було урочисто відкрито Пам’ятник легіонам маршала Юзефа Пілсудського. Сам начальник відродженої Польщі (1918–1922), фактичний керівник Другої Речі Посполитої (1926–1935), який уособлює відродження незалежності держави, був присутній на заході. Цей монумент свідчить про вшанування жертв Першої світової війни як героїв боротьби за незалежність. Історія пам’ятника сягає 1923 р., коли було проведено ексгумацію тіла Юзефа Маріяньського, мешканця Радома, капітана Польських легіонів (добровольчого військового з’єднання, створеного з ініціативи маршала Пілсудського, яке діяло в складі австро-угорської армії з метою боротьби за відновлення незалежності Польщі), котрий загинув у радянсько-польській війні 1919–1920 рр. (Osiej, 2019). Обране місце будівництва – Ринкова площа у Радомі – вказує на акцентування спадкоємності, на органічному зв’язку з попередніми етапами боротьби за незалежність Польщі, адже саме тут були страчені герої Січневого повстання 1863–1864 рр.

На постаменті встановлена статуя солдата, який спирається на гвинтівку (її автор – польський скульптор Казимир Петкевич). У 1940 р. пам’ятник був знищений німецькою окупаційною владою, а на його місці побудований пожежний басейн. З поширенням демократичних настроїв у польському суспільстві під час виникнення Незалежної самоврядної профспілки “Солідарність” була здійснена перша ініціатива з відновлення пам’ятника, що супроводжувалося масовою демонстрацією. Це засвідчило зміну комеморативних практик. Однак введення воєнного стану у 1981–1983 рр. перешкодило реалізації цих намірів. Пам’ятник був реконструйований лише у 1998 р. – він став точною копією оригіналу (Pomnik Czynu Legionów, 2021).

1933 р. у Варшаві було споруджено пам’ятник полеглим солдатам Польської військової організації (ПОВ). ПОВ – це таємні військові з’єднання, створені за ініціативою Юзефа Пілсудського, що діяли у 1914–1921 рр. на підконтрольній Російській імперії території, головним чином для підтримки Польських легіонів. Пам’ятник на честь загиблих бійців ПОВ є роботою польського скульптора Едварда Віттігі (Pomnik “Peowiaka”, 2021): він символізує вмираючого оголеного воїна з відкиненою назад головою, що тримає в лівій руці короткий меч.

Фото: <http://www.warszawskie-mozaiki.pl/2019/07/pomnik-peowiaka.html>

Монумент був відкритий 11 листопада 1933 р. до річниці закінчення Першої світової війни та відродження незалежності Польщі на тому місці, де в 1918 р. Юзеф Пілсудський приймав парад воїнів Польської військової організації з балкона палацу Кроненберг. У 1940 р. німці демонтували пам'ятник. Відновили його у первісному вигляді в 1999 р. (Pomnik Peowiaka, 2021). Цей пам'ятник воїнам Першої світової війни символізує всіх бійців, що полягли за незалежність Польщі.

У 1934 р. у м. Коло (Великопольське воєводство), на місці пам'ятного знаку на згадку про загиблих учасників Листопадового (1830–1831 рр.) і Січневого (1863–1864 рр.) повстань, було відкрито пам'ятник бійцям за свободу і незалежність у вигляді обеліска з орлом, який символізує свободу. Таким чином, полегли у Першій світовій війні (пізніше й у Другій світовій війні) трактовані як жертви боротьби за незалежність Польщі, про що свідчать відповідні дати, нанесені на обеліск. Автор відреставрованого в 1962 р. пам'ятника – польський скульптор Роман Космала (Roman Kosmala, 2021).

Пам'ятник в одній із дільниць Кракова на пагорбі Каїм присвячений перемозі австро-угорських військ, які 6 грудня 1914 р. на вершині цього пагорба зупинили російський наступ на Краків. Монумент був відкритий владою Австро-Угорщини в першу річницю битви. Автор проєкту – польський скульптор і художник Генрик Нітра (Obelisk na wzgórzu Kaím, 2009).

Пам'ятник споруджений у вигляді обеліска. На його східній частині вмонтований барельєф угорської королівської корони, увінчаної лаврами. На південній стороні обеліска розміщено герб Габсбургів, під яким на меморіальній табличці зроблено напис німецькою мовою: “Тут 6 грудня 1914 року були відбиті російські війська, котрі просувалися вперед”. На західній частині обеліска – барельєф увінчаної лаврами австрійської корони, під якою меморіальна табличка з аналогічним написом польською мовою (Obelisk na wzgórzu Kaím, 2009). Тобто, цей монумент нагадує про поділи Речі Посполитої 1772, 1793, 1795 рр., Віденський конгрес 1815 р., ліквідацію Краківської республіки 1846 р. і поширення на її території австрійської влади.

У 1922 р. пам'ятник жертвам Першої світової війни збудовано у Вроцлаві (інша його назва – “Пам'ятник загиблим студентам та вчителям гімназії св. Матіаса”, що загинули у роки Першої світової війни). Його автор – німецький скульптор Теодор фон Гозен (*Pomnik ofiar I wojny światowej we Wrocławiu*, 2021), що свідчить про невирішеність питання західного кордону Другої Речі Посполитої – місто Вроцлав під назвою Бреслау (як і частина польської Сілезії) в міжвоєнний час входило до складу Німеччини.

Монумент є прямокутним обеліском, увінчаним бронзовою фігурою висотою 90 см Воскреслого Христа. На обеліску викарбувані 183 прізвища загиблих – німецькі, польські та єврейські, а також німецькомовний текст: “Гімназія св. Матіаса своїм синам, які загинули у світовій війні”. Під хрестом і зіркою Давида є напис: “Ми хочемо вільними вітчизну побачити на власні очі, або вільними до наших братів на горі приєднатися” (цитата з романтичної поеми німецького поета Теодора Кернера). Після Другої світової війни та встановлення нового західного кордону Польщі пам'ятник був втрачений. У 2003 р. під час ремонту у гімназії було знайдено фігуру Христа та поновлено монумент. На церемонії відкриття, серед інших, був присутній відомий британський історик-полоніст, фахівець з Центрально-Східної Європи Норман Девіс (*Wrocław: poświęcenie pomnika*, 2007).

Ще одне місце пам'яті, на якому хотілося зупинитися у статті – пам'ятнику жертвам Першої світової війни у Львувек-Шльонському (відкритий у 1922 р.) – невеликому містечку в Нижньосілезькому воєводстві сучасної Польщі, яке лише 1945 р., за рішенням Потсдамської конференції, увійшло до її складу, а в міжвоєнні роки перебувало у складі Німецької держави. Ілюстрацією окреслених кордонів і є згаданий пам'ятник – воєнний меморіал на честь німецьких солдатів, загиблих під час Першої світової війни.

Монумент утворює напівкруглу стіну, на якій спочатку були таблички з іменами жителів міста та його околиць, які загинули під час збройного конфлікту 1914–1918 рр. На стінах з одного боку розміщено рельєф чоловіка з молотком (символ батька, брата, чоловіка, робітника, який працює не на війні, а має звичну повсякденну роботу вдома), а з другого – жінки, що плаче (символ матерів, сестер, доньок, дружин, які не дочекалися повернення дорогої людини з війни). У центрі стіни – постамент з фігурою оголеного воїна зі щитом, який, здається, заснув, як і солдат у ньому (*Lwówek Śląski*, 2021). Після закінчення Першої світової війни з ініціативи німецьких асоціацій ветеранів з метою зміцнення морального духу у населення після поразки у багатьох містах та селах масово споруджувались подібні меморіали. Після 1945 р. пам'ятник, трактований за нових умов як символ німецького милітаризму, поступово руйнувався. Таблички з іменами полеглих було демонтовано. І лише тепер монумент поступово відновлюють.

Фото: <https://polska-org.pl/8290063.foto.html?idEntity=513486>

У підсумку зазначимо, що у Польщі шанують героїв та пам'ять жертв Першої світової війни – про це свідчать, зокрема, впорядковані меморіальні комплекси, пам'ятні знаки та інші подібні споруди. Водночас пам'ять про глобальний військовий конфлікт ототожнюється насамперед з відновленням незалежності Польщі. 11 листопада 1918 р. для більшості поляків асоціюється не стільки з закінченням “Великої війни” 1914–1918 рр., скільки з народженням Другої Речі Посполитої (1918–1939). Герої воєнного конфлікту вшановуються як борці за незалежність. Разом з тим, у монументальних спорудах відображений непростий шлях поляків до незалежності – поділ польських земель напередодні Першої світової війни та складнощі з установленням кордонів після її закінчення.

Список посилань

- 1915 рік: війна, провінція, людина: українсько-польські акценти*, 2016. Матеріали Міжнар. наук. симп., Харків, 17 квітня 2015 р. (Польський альманах, 8). Харків: Майдан.
- Грицак, Я., 2011. *Страсті за націоналізмом. Стара історія на новий лад*. Київ: Критика. Доступно: https://uamoderna.com/images/biblioteka/Hrytsak_Strasti.PDF [Дата звернення: 02 серпня 2021].
- Киридон, А., 2011. “Маски пам'яті” в умовах суспільних зламів. *Київська старовина*, 2, с. 161–170.
- Колінгвуд, Р. Дж., 1996. *Ідея історії*. Київ: Основи. Доступно: <http://litopys.org.ua/colin/colin.htm> [Дата звернення: 01 серпня 2021].
- Нагорна, Л., 2012. *Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії*. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України.
- Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр.*, 2015. Матеріали Всеукр. наук. конф., Вінниця, 3–4 квіт. 2015 р. Вінниця: Нілан.
- Нора, П., 2005. Всемирное торжество памяти. *Неприкосновенный запас*, 2. Доступно: <https://magazines.gorky.media/nz/2005/2/vsemirnoe-torzhestvo-pamyati.html> [Дата звернення: 01 серпня 2021].

Перша світова війна та проблеми державотворення у Центральній та Східній Європі (до 90-річчя закінчення Першої світової війни), 2009. Матеріали міжнар. наук. конф., Чернівці, 29–30 жовтня 2008 р.). Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича.

Піскун, В. М., 2011. Історична пам'ять і комеморація як спосіб об'єднання спільноти: українські реалії в минулому і сьогодні. *Національна та історична пам'ять*, 1. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2011_1_9 [Дата звернення: 02 серпня 2021].

Половинчак, Ю. М., 2018. Комеморативні практики в сучасному інформаційному просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 2. Доступно: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2018_2_15. [Дата звернення: 02 серпня 2021].

90 lat temu w Grobie Nieznanego Żołnierza złożono szczątki bezimiennego obrońcy Lwowa, 2016 [онлайн] Доступно: <https://dzieje.pl/aktualnosci/90-lat-temu-w-grobie-nieznanego-zolnierza-zlozono-szczatki-bezimiennego-obroncy-lwowa> [Дата звернення: 03 серпня 2021].

Baczkowski, M. i Ruszała, K., red., 2016. *Doświadczenia żołnierskie Wielkiej Wojny*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.

Girzyński, Z. i Kłaczek, J., red., 2018. *Legiony i ich wpływ na sprawę polską w latach 1914–1918*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.

Jamrozek-Sowa, A., Ożóg, Z. i Wal, A., red., 2016. *I wojna światowa w literaturze i innych tekstach kultury: reinterpretacje i dopełnienia*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Kamionowska, J., 2019. *Grób Nieznanego Żołnierza w Warszawie – jaka jest jego historia?* [онлайн] J. Kamionowska. Доступно: <https://histmag.org/Grob-Nieznanego-Zolnierza-w-Warszawie-jaka-jest-jego-historia-12135> [Дата звернення: 03 серпня 2021].

Kowalski, W., 2016. *86 lat temu powstał Grób Nieznanego Żołnierza* [онлайн] W. Kowalski. Доступно: <https://dzieje.pl/aktualnosci/86-lat-temu-powstal-grob-nieznanego-zolnierza> [Дата звернення: 03 серпня 2021].

Lwówek Śląski. Pomnik ofiar I wojny światowej, 2021 [онлайн]. Доступно: <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/26278,lwowek-slaski-pomnik-ofiar-i-wojny-swiatowej.html> [Дата звернення: 04 серпня 2021].

Nora, P., 1989. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations. Special Issue: Memory and Counter-Memory*, 25, pp. 7–24. Available at: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf> [Accessed 01 August 2021].

Obelisk na wzgórzu Kaim, 2009 [онлайн]. Доступно: <https://web.archive.org/web/20140102193129/http://www.cmentarze.jasonek.pl/cmentarz.php?id=500> [Дата звернення: 04 серпня 2021].

Osiej, D., 2019. *Odślonięcie Pomnika Legionisty w Radomiu – sierpień 1930* [онлайн] D. Osiej. Доступно: <https://www.cozadzien.pl/radom/odsloniecie-pomnika-legionisty-w-radomiu-sierpien-1930/60609> [Дата звернення: 04 серпня 2021].

Помник “Peowiaka”, плац Małachowskiego, 2021. *Fundacja “Warszawa1939.pl”* [онлайн]. Fundacja “Warszawa1939.pl”. Доступно: <http://www.warszawa1939.pl/obiekt/pomnik-peowiaka> [Дата звернення: 04 серпня 2021].

Помник Czynu Legionów, 2021. *Retropedia Radomia* [онлайн] Retropedia Radomia. Доступно: <http://www.retropedia.radom.pl/pomnik-czynu-legionow/> [Дата звернення: 04 серпня 2021].

Pomnik ofiar I wojny światowej we Wrocławiu, 2021 [онлайн]. Доступно: https://artsandculture.google.com/entity/g111glg1_4d [Дата звернення: 04 серпня 2021].

Pomnik Peowiaka, 2021. “e-kartka z Warszawy” [онлайн]. “e-kartka z Warszawy”. Доступно: <http://ekartkazwarszawy.pl/kartka/pomnik-peowiaka/> [Дата звернення: 04 серпня 2021].

Roman Kosmala. Strona artysty, 2021 [онлайн]. Доступно: <http://romankosmala.com/roman-kosmala/biografia/> [Дата звернення: 03 серпня 2021].

Seniów, J., 2004. *Na drodze do niepodległości: prasa krakowska wobec Legionów Polskich podczas I wojny światowej (1914–1918)*. Kraków: Księgarnia Akademicka.

Snopko, J., 2008. *Final epopei Legionów Polskich 1916–1918*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2008.

Szlanta, P., 2016. *Wielka wojna polsko-polska. Polacy w szeregach armii zaborczych podczas pierwszej wojny światowej. Zarys problematyki*. W: Baczkowski, M. i Ruszała, K., red. *Doświadczenia żołnierskie Wielkiej Wojny*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, ss.51–76.

Wrocław: poświęcenie pomnika ofiar I wojny światowej, 2007 [онлайн]. Доступно: <https://www.ekai.pl/wroclaw-poswiecenie-pomnika-ofiar-i-wojny-swiatowej/> [Дата звернення: 04 серпня 2021].

References

1915: War, Province, Man: Ukrainian-Polish Accents, 2016. Materials of the International Scientific Symposium, Kharkiv, 17 kvitnya 2015 r. (Polish Almanac, iss. 8). Kharkiv: Majdan. (In Ukrainian)

90 Years Ago, the Remains of an Unnamed Defender of Lviv were Buried in the Tomb of the Unknown Soldier, 2016 [online] Available at: <https://dzieje.pl/aktualnosci/90-lat-temu-w-grobie-nieznanego-zolnierza-zlozono-szczatki-bezimiennego-obroncy-lwowa> [Accessed 03 August 2021]. (In Polish)

Baczkowski, M. i Ruszała, K., red., 2016. *The Military Experiences of the Great War*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński. (In Polish)

Collingwood, R. G., 1996. *The Idea of History*. Kyiv, Osnovy. Available at: <http://litopys.org.ua/colin/colin.htm> [Accessed 01 August 2021] (In Ukrainian)

Girzyński, Z. i Kłaczek, J., red., 2018. *Legions and their Influence on the Polish Cause in the Years 1914–1918*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek. (In Polish)

Hrycak, Ya., 2011. *Passions for Nationalism. Old Story in a New Way*. Kyiv: Krytyka. Available at: https://uamoderna.com/images/biblioteka/Hrytsak_Strasti.PDF [Accessed 02 August 2021] (In Ukrainian)

Jamrozek-Sowa, A., Ożóg, Z. i Wal, A., red., 2016. *World War I in Literature and other Cultural Texts: Reinterpretations and Additions*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego. (In Polish)

Kamionowska, J., 2019. *The Tomb of the Unknown Soldier in Warsaw – what is its History?* [online] J. Kamionowska. Available at: <https://histmag.org/Grob-Nieznanego-Zolnierza-w-Warszawie-jaka-jest-jego-historia-12135> [Accessed 03 August 2021]. (In Polish)

Kowalski, W., 2016. *86 Years Ago, the Tomb of the Unknown Soldier was Established* [online] W. Kowalski. Available at: <https://dzieje.pl/aktualnosci/86-lat-temu-powstal-grob-nieznanego-zolnierza> [Accessed 03 August 2021]. (In Polish)

Kyrydon, A., 2011. "Memory masks" in the Conditions of Public Breaks. *Kyyivs'ka starovyna*, 2, pp. 161–170. (In Ukrainian)

Lwówek Śląski. *Monument to the Victims of World War I*, 2021 [online]. Available at: <http://www.polskaniezwykla.pl/web/place/26278,lwowek-slaski-pomnik-ofiar-i-wojny-swiatowej.html> [Accessed 04 August 2021]. (In Polish)

Monument to "Peowiak", Małachowski Square, 2021. *Fundacja "Warszawa1939.pl"* [online]. Fundacja "Warszawa1939.pl". Available at: <http://www.warszawa1939.pl/obiekt/pomnik-peowiaka> [Accessed 04 August 2021]. (In Polish)

Monument to Peowiak, 2021. „e-kartka z Warszawy” [online]. "e-kartka z Warszawy". Available at: <http://ekartkazwarszawy.pl/kartka/pomnik-peowiaka/> [Accessed 04 August 2021]. (In Polish)

Monument to the Legions, 2021. *Retropedia Radomia* [online] Retropedia Radomia. Available at: <http://www.retropedia.radom.pl/pomnik-czynu-legionow/> [Accessed 04 August 2021]. (In Polish)

Monument to the Victims of World War I in Wrocław, 2021 [online]. Available at: https://artsandculture.google.com/entity/g11lg1_4d [Accessed 04 August 2021]. (In Polish)

Nahorna, L., 2012. *Historical Memory: Theories, Discourses, Reflections*. Kyiv: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny. (In Ukrainian)

Nora, P., 1989. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations. Special Issue: Memory and Counter-Memory*, 25. Available at: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/ARCH230/PierreNora.pdf> [Accessed 01 August 2021]

Nora, P., 2005. Universal Triumph of Memory. *Neprikosnovennyj zapas*, 2. Available at: <https://magazines.gorky.media/nz/2005/2/vsemirmoe-torzhestvo-pamyati.html> [Accessed 01 August 2021] (In Russian)

Obelisk on Kaim Hill, 2009 [online]. Available at: <https://web.archive.org/web/20140102193129/http://www.cmentarze.jasonek.pl/cmentarz.php?id=500> [Accessed 04 August 2021]. (In Polish)

Osiej, D., 2019. *Unveiling of the Monument to the Legionnaire in Radom – August 1930* [online]. Available at: <https://www.cozadzien.pl/radom/odsloniecie-pomnika-legionisty-w-radomiu-sierpien-1930/60609> [Accessed 04 August 2021]. (In Polish)

Piskun, V. M., 2011. Historical Memory and Commemoration as a Way to Unite the Community: Ukrainian Realities in the Past and Today. *National and historical memory*, 1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2011_1_9 [Accessed 02 August 2021]. (In Ukrainian)

Polovynchak, Yu. M., 2018. Commemorative Practices in Modern Information Space. *Library Science. Documentation. Informology*. 2. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2018_2_15 [Accessed 02 August 2021] (In Ukrainian)

Roman Kosmala. *Artist's Website*, 2021 [online]. Available at: <http://romankosmala.com/roman-kosmala/biografia/> [Accessed 03 August 2021]. (In Polish)

Seniów, J., 2004. *On the Way to Independence: the Krakow Press against the Polish Legions during World War I (1914–1918)*. Kraków: Księgarnia Akademicka. (In Polish)

Snopko, J., 2008. *The Finale of the Epic of the Polish Legions 1916–1918*. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2008. (In Polish)

Szlanta, P., 2016. The Great Polish-Polish War. Poles in the Ranks of the Partitioning Armies during World War I. Outline of the Problem. W: Baczkowski, M. i Ruszała, K., red.

Doświadczenia żołnierskie Wielkiej Wojny. Kraków: Uniwersytet Jagielloński, ss.51–76. (In Polish)

The First World War and the Problems of State Formation in Central and Eastern Europe (to the 90th anniversary of the end of the First World War), 2009. Materials of the International Scientific Conference, Chernivci, 29–30 zhovtnya 2008 r.). Chernivci: Chernivec"kyj nacional"nyj universytet im. Yuriya Fed"kovycha. (In Ukrainian)

The Peoples of the World and the Great War of 1914–1918, 2015. Materials of All-Ukrainian Scientific Conference, Vinnycya, 3–4 kvit. 2015 r. Vinnycya: Nilan. (In Ukrainian)

Wrocław: Consecration of the Monument to the Victims of World War I, 2007 [online]. Available at: <https://www.ekai.pl/wroclaw-poswiecenie-pomnika-ofiar-i-wojny-swiatowej/> [Accessed 04 August 2021]. (In Polish)

MEMORY OF THE FIRST WORLD WAR IN THE MONUMENTAL ART OF POLAND

Tetiana KOVALENKO

*V. N. Karazin Kharkiv National University
4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022
Department of Social and Economic Disciplines and
Department of Modern and Contemporary History
e-mail: teti.kovalenko@gmail.com*

Abstract

Background. The article deals with the reflection of the First World War of 1914–1918 in the monumental art of Poland. Therefore, memorial buildings and monuments are not only the realization of the creative plan of artists, i.e. their authors, but also a reflection of a political course of the state, the experience gained, hopes, expectations, losses of people. That is why they allow us to understand the memory of the First World War in Poland.

Purpose. The aim of the article is to study how the events of the First World War are reflected in the monumental art of Poland, and on this basis to consider the formation of historical memory, past and present practices of commemoration of the tragic events of 1914–1918.

Results. The heroes and the memory of the victims of the First World War are respected in Poland, which in particular can be observed in the improvement of memorial complexes, memorials and other similar constructions. At the same time, the memory of the global military conflict is identified primarily with the restoration of independence. For most Poles, November 11, 1918 is associated not so much with the end of the Great War of 1914–1918 as with the birth of the Second Polish Republic of 1918–1939. Thus, the heroes of the military conflict are seen as the fighters for independence. On the other hand, the monumental buildings reflect the difficult path to independence, i.e. the division of Polish lands on the eve of the First World War and the difficulties in the establishing borders after its end. The First World War of 1914–1918 remains an important period in history. Commemorative practices, in general, coincide with those conducted in Western European countries, and, at the same time, they are mostly visible in the above position.

Key words: the First World War, monumental art, Poland, memory, places of memory, commemoration.